

Ryszard Kapuściński

Lapidárium VI.

(6. rész)

Néhány nap Izabelinben. Csak tízegynéhány kilométernyire Varsótól, mégis egészen más világ. Nyugalom, erdő, zöld növényzet, madárdal. Főként pedig más emberek – nyugodtabbak, szívélyesebbek, erdei emberek. Illeszkednek lakóhelyükhöz, ahol nincs zaj, kipufogógáz, feszültség, agresszió.

Az erdőben sétálva eljutottam Laski falu templomához. Eredetileg fenyőgerendákból épült, ám a fa építőanyag elkorhadt, elszuvasodott, a kis templomot összedőlés fenyegette, ezért aztán bevakolták, s most olyan, mintha új volna. A kis templomkertben megpillantottam egy idős asszonyt – Rozalia nővért. Hortenziákat locsolt. Büszkén mondja, hogy három tövet ültetett cserépbe, és mind a három megfogant. Már virágot is hoztak – mutatja. Rozalia nővér a mindenütt jelen lévő hangyákkal viaskodik. Itt van például egy kiszáradt hatalmas fenyő, az talán nem a hangyák műve? Aggódik a muskátlijai miatt. Nem szeretik az esőt. Nedves időben hamar elsatnyulnak, elsárgulnak. A muskátli spanyol virág, mondja, sok napfényre van szüksége.

Jean Daniel, a *Nouvel Observateur* főszerkesztője: más törvények érvényesek az írott sajtóban és mások az audiovizuálisban. Ez utóbbiban az információ eszméktől, gondolatoktól megfosztott látványossággá, előadásá válik. Az előadás helyettesíti a gondolatot. Ugyanakkor az előadás átalakul reklámmá, összekeveredik azzal. A képernyőn lemészárolt embereket látunk, s rögtön utánuk mosóporreklámot.

A XXI. század az emigráns, a külföldi, a jövevény évszázada lesz. Ez a tény tovább fokozza az ideiglenesség, az átmenetiség, a véletlenszerűség légkörét.

Madrid 2004. július 2-ának estéjén. Vég nélkül hömpölygő tömeg az utcákon, véget nem érő gépkocsiaradat. Ez a város sosem alszik, itt az éjszaka is eleven, mozgalmas. Már kora hajnalban elkezdődik a takarítás – mossák a kirakatokat, söprik a járdákat, öntözik a fűvet. Madrid szüntelenül zajos, lüktető, mozgásban lévő város.

2004. július 15-én fejeztem be *Utazások Hérodotossszal* című könyvemet. Nem éreztem megkönnyebbülést – szomorúságot éreztem, amiért elválok ettől a témá-

tól, ettől a történettől, ettől a személytől. Olyan hangulat vett rajtam erőt, mint amikor egy hozzánk közelálló valakitől kell elbúcsúznunk.

Tudatában van valami megfoghatatlannak.

Az angol nyelv ereje: azonnal nevet ad az új jelenségeknek. Az újságírásban például legutóbb olyan fogalmakat vezettek be, mint a *literary journalist* vagy a *narrative journalism*.

2004 augusztusának végén néhány napot a mazóviai Zewłagi faluban töltök. Szembeszökő itt a teljes közöny, a tudatlanság, az érdektelenség azzal kapcsolatban, ami a nagyvilágban, Lengyelországban és külföldön történik. Az emberek nem kíváncsiak arra, mi zajlik falujuk vagy városkájuk határain túl. Ha megkérdezzük őket, vállrándítás a válasz, nem érdeklik őket ezek a dolgok.

És az a néhány ember, akihez valamiképpen eljutnak a világ hírei? Meghallgatják azokat, de úgy, mintha távoli, idegen bolygóról, az elképzelhetetlen kozmoszból érkező jelek volnának.

A riporterbe oltott Joseph Conrad: Norman Sherry két könyve – *Conrad nyugati világa* és *Conrad keleti világa* – is bizonyítja, mennyire a személyes benyomásokra, élményekre, az utazások során gyűjtött dokumentumokra, másoktól hallott beszámolókra épül a conradi életmű, vagyis arra, ami a riport alapanyagát, nyersanyagát jelenti. *A sötétség mélyén*, *A szigetek száműzöttje*, *A félvér*, *Az árnyékvonala* számos, gyakran oldalakra rúgó részlete megfelel a legkiválóbb irodalmi riport kívánalmainak.

Ugyanígy számos riportelem található a világhírű kultúrantropológus, Bronisław Malinowski műveiben: az *Argonauts of the Western Pacific* (Déltengeri argonauták) címűben és *Naplójában*.

Képzelet és érzékenység – erőteljesen összekapcsolódó, egymástól kölcsönösen függő tulajdonságok. A gazdag és élénk fantázia kifinomult érzékenységből születik, ez teszi, hogy a képzelet a legfinomabb hatásokra is érzékennyé válik.

Kierkegaard említést tesz *Naplójában* korának zavaros állapotáról. Történik mindez 1847-ben, s manapság ugyanezt mondjuk mi is a saját korunkról! Több mint másfél évszázadig törekedett az ember arra, hogy rendet teremtsen – mindhiába. Milyen gyöngé, milyen tanácstalan is az ember!

Ugyancsak Kierkegaard-nál olvashatjuk, hogy az írás önképzés, hogy egész írói tevékenysége egyúttal saját személyiségének fejlődése is, amelynek során egyre elmélyültebben töpreng saját ideája, saját feladata mibenlétéről.

Minden háború után ezt kiabálják a tömegek: békét akarunk! Béke van, ez igaz, de milyen áron? Halál, sebek, szenvedések, pusztítások, rablások árán. Benyújtani a számlát a történelemnek – mennyire lesújtó, vádló aktus!

Fölülemelkedni – a gondolat, a kiválasztott témák arisztokratájának lenni. Igen, mert szükség van az emelkedettségre, arra, hogy szembeszálljunk a sekélyességgel, kicsinyességgel, hogy ne alacsonyodjunk le a banalitáshoz, a giccshöz. Ezt azonban nem meddő ellenállással, megszokott szembehelyezkedéssel érhetjük el, hanem úgy, hogy fontos gondolatokkal, lényeges kérdésekkel, fejtegetésekkel foglalkozunk, az ember és a világ sorsáról töprengünk.

Van a tudásnak olyan része, amely az adott időszak, kor, nemzedék légkörében honos. Ezt a tudást csak az birtokolhatja, aki abban a korban él, ez a tudás nem adható át, nem szerepel a kézikönyvekben. Ez az oka annak, hogy még a komoly történészek szövegeiben is sok a hézag, a fehér folt, az aránytalanság, a félreértés, a téves ítélet, s ezek nem rosszindulatból vagy közönséges felszíniességből fakadnak, hanem abból, hogy az illető történész nem tudja beleélni magát a korba, nem tapasztalta meg személyesen azt, amiről ír.

Az ókori történelem korszakai Hérodotosz előtt:

2600–1600 – minószi kultúra (Kréta)

1600–1000 – Mükéné

1000–700 – sötét évszázadok

750–550 – a görögök kolóniákat alapítanak (Földközi-tenger, Fekete-tenger).

A *polis* fejlődése.

Zdzisław Pietrasik kritikussal beszélgetek. Azt mondja, azáltal, hogy manapság hatalmas mennyiségű forráshoz, adatahoz, információhoz juthatunk, a szövegek szerkesztésekor elkerülhetetlenül bekövetkezik azok k ö z é p s z e r ú s í t é s e. Levagdossuk a szárnyakat, eltávolítjuk az egyenlenségeket, és marad a sima, kifogástalan középster.

2004. szeptember 26.

Hajnalban felriadtam. Még sötét volt. Hirtelen az jutott eszembe, hogy riportútra kellene indulnom. Nagyon erős vágy fogott el. Régen nem volt már ilyen miben részem – több mint három éve. És most rám tört a mehetnék. Gyorsan mérlegelni kezdtem. Az első lehetőség – majd csak tavasszal indulok. Tavasszal ugyanis Guatemalába utazom, ahol műhelyfoglalkozásokat fogok vezetni fiatal dél-amerikai riportereknek.

Második lehetőség – már most nekivágok egy európai útnak, hogy megírhassam *A másik Európa* című reportsorozatot földrészünk elfelejtett, marginális, egzotikus zugairól, ahova ritkán jut el bárki is, és még ritkábban ír róluk.

Más ötletek: könyv Malinowskinak a Trobriand-szigeteken eltöltött éveiről és terepkeresési elméletéről. Könyv szülővárosomról, Pińskről. Könyv a fotózásról. Stb.

Mindenütt új nevek. Az irodalomban, a festészetben, a zenében. Új arcok. Új műcímek. Az órségváltások egyre gyakoribbak és egyre gyorsabbak. A holnap már a mai nap, hogy azonnal múlttá, történelemmé válják. A széttágított, szét-

húzott idő korát éljük. Egyfelől ugyanis még a legtávolabbi jövő is észrevétlenül aktuálisan megélt jelenné válik, másfelől viszont a régészeti kutatások a dokumentált múltat egyre korábbra és korábbra tolják.

A Langiewicz utcában tegnap Franciszek úrral találkoztam, aki a környékünket tartja rendben.

– Meghalt Duda asszony – mondta.

Nem tudtam, kiről van szó. Törtem a fejem, hogyan reagáljak a hírré. Végül semmitmondóan csak ennyit válaszoltam:

– Ó, valóban?

– Kilencvenkét éves volt. – Franciszek úr hallgatott, aztán hozzátette: – De ezután is nála öltözhettek át (volt ott egy kis raktára). Az év végéig, ha addig el nem adják a lakást.

Míntha megelégedett mosoly suhant volna át az arcán, de óvatosan, diszkréten, nehogy elnyomja a Duda asszony halála miatt érzett szomorúságát.

2004. október 13.

Tegnap a *Rádió kettő* stúdiójában Witold Lutosławskiról beszélgettünk Grzegorz Michalskival. A beszélgetésre készülve kijegyeztem a zeneszerző néhány gondolatát:

– *„Webern legjelentősebb vívmánya az, hogy szétverte a folyamatosságot...”*

– *„Mindenkinek magának kell élelmet keresnie.”*

– *„Ha valami értelmes dolgot akarunk elérni, teljesen függetlenülünk kell magunkat a külvilágtól... valami tartósabb, következetesebb, hosszabb távú dologra kell koncentrálnunk. A közvéleménnyel folytatott állandó párbeszéd a rabság egyik formája.”*

– *„Napjainkban a művészetben az a legfontosabb, hogy megteremtjük saját nyelvünket.”*

– A tehetség *„ránk bízott érték.”*

– Amikor az ember komponál, a műbe be kell iktatni *„néhány momentumot, amikor agyunk megpihen, fellelézik.”*

– *„Az avantgárdok leginkább az aktuális helyzettel folytatott vitára pazarolják erejüket...”*

– *„A műelemzők nem engedik szóhoz jutni magát a művet, hanem a mű és a befogadó közé tolakszanak...”*

Wiesław Juszczak professzor előadásából:

– A hit forrása áthatolhatatlan a tapasztalat számára.

– A *sacrum – profanum* ellentétpár nem létezik az ősközösségi ember tudatában. Ő csak egy világot ismer, amelyben nem válik el egymástól a reális és a szellemi világ.

– Az ősidőkben sok nyelv létezett, ami azt bizonyítja, hogy a törzsek nem érintkeztek egymással.

– Lévy-Bruhl: *„A vadember mindenben megtalálja a miszticizmust és a ritualitást.”*

– A görög istenek a valóság részei voltak.

– Mi felosztjuk a valóságot, az ősebernél a valóság egység.

Az eszmetörténet az eszmék temetője.

Legyünk önmagunk tulajdonosai, legyen miénk a bennünket körülvevő tér, ez a láthatatlan, ám sérthetetlen tér!

„Az, akit gyűlölsz – fertőz téged.”

Bolesław Miciński

„Manapság a filozófia az egzakt tudományok igája alatt nyög, elveszítette azt, ami a szöveg lényege: az egyediséget – ma mindenki ugyanúgy ír.”

Bolesław Miciński

Napjainkban bármilyen aljasság büntetlenül megtörténhet, bármilyen gonosz-ság végrehajtható, mert a rövid életű emlékezet korát éljük.

Az emlékezet mint erkölcsi kérdés, mint kötelesség és felelősségtudat (pl. az emlékezet, amely figyelmeztet a rosszra).

Az embereket bármiről meg lehet győzni, ha úgy látják, hogy az nem sérti érdekeiket (bár előfordul, hogy még ilyen esetben is...).

Csan-Csün (1148–1227) – tudós, kutató, utazó, kolostori perjel. Amikor Dzsingisz kán, aki hatalma csúcán Szamarkandban élt, azzal a kérdéssel fordult hozzá, hogy miként hosszabbíthatná meg az életét, a hetvenkét esztendő-s Csan-Csün 1221-ben elindult a több mint tizenkétezer kilométeres útra, amely Mongólián és Közép-Ázsia sztyeppéin át vezetett. 1222-ben eljutott Szamarkandba, s ott május hónapban találkozott Dzsingisz kánnal. 1224 februárjában ért vissza Pekingbe. Részletes leírást hagyott hátra azokról a népekről, amelyeknek területén átkelt, tanítványa pedig, aki elkísérte a nagy útra, *Egy nyugati utazás leírása* címmel örökítette meg úti élményeiket.

A teoretizálásra való hajlam vajon nem abból származik, hogy kimerülnek az érzékenység forrásai, tompul a megfigyelés élessége? Nem jelenti-e a teoretizálás egy kissé azt, hogy másokra támaszkodunk, másokhoz nyúlunk, másokban keresünk inspirációt és támogatást? Az én erősségem ezzel szemben mindig a riport volt, a jelenlét, a saját megfigyelésem, a másoknak föltett kérdések sora.

Paul Ricoeur szerint több értelmezési szint létezik, amelyek közül a gyakorlatban leggyakrabban csak egyet-kettőt választunk ki.

Balzac! Mekkora ereje van prózájának! Micsoda gazdagság jellemzi! Micsoda mélység! Olvasás közben látni, hogyan dolgozik ez a rendkívüli, dinamikus, szárnyaló képzelet. *A samárbőr* – a régiségbolt leírása, Cuvier geológiai munkáinak leírása... oldalról oldalra egyre újabb és újabb világ, s mindegyik hihetetlenül gazdag, határtalan!

A társadalomnak vannak anómiás, sorvadásos korszakai. Ilyenkor a társadalom védtelenné válik, mint az a szervezet, amelynek összeomlott az immunrendszere. Ilyen időszakokban kifizetődővé válik a hazugság, az aljasság, a bunkóság, az arcátlanság, a cinizmus, az árulás – ez mind kifizetődővé válik. Mondd a másik szemébe, hogy nem te voltál, s amikor elkapnak a kezednél fogva, üvöltöd, hogy az nem a te kezed!

Borzalmas pillanatok ezek a társadalomra nézve. Nehéz az ilyen állapotból fölemelkedni, talpra állni önerőből. Meg kell várni, hogy kimerüljenek a gonoszság belső, mérgezett forrásai, s akkor a gonoszság magától omlik össze, magától pusztul el.

2004. november 20.

Érzem az üldözésemre indult fenevad lihegését. Rohan felém az idő, ez a nekivadult ragadozó. Érzem, ahogy közeledik, ahogy rohamra, a végső csapásra készül.

Létezik olyan, időjárással kapcsolatos fogalom, hogy klíma. A kultúra is egyfajta megfoghatatlan, meghatározhatatlan klíma, amely mégis mennyire befolyásolja magatartásunkat, azt, ahogyan mások között, másokkal viselkedünk! Ez a klíma bizonyos dolgokat megenged, másokat viszont nem, dicsér vagy elmarasztal, kézen fogva vezet, hatására ugyanaz az ember az egyik országban faragatlan tuskóként viselkedik, a másikban udvarias, előzékeny, jól nevelt emberként.

Gyerekkori emlékképek:

- nyulakat tenyészttek. Reggel fölbredek, és látom, hogy az összes nyulam elpusztult;
- van egy ócska, kiszuperált biciklim. „Váz alatt” biciklizek rajta. A csapágyak rég elkoptak, a kerék folyton leereszt;
- parasztszekeret hajtok, előbb fémabroncsos, majd gumikerekűt. Fogom a gyeplőt. A lovak vágatnak;
- Stasiék barátommal ólomkatonákat öntünk;
- éhezés. Aki iskolába akar jönni, hoznia kell egy krumplit;
- az iskolába vezető út Sierakówból Izabelinbe. Félek.

2004. december 28., kedd

Fölhívott Kasia Górska, hogy New Yorkban, itteni idő szerint délben, meghalt Susan Sontag. Utoljára egy éve találkoztunk Spanyolországban, Oviedóban, ahol együtt vettük át Asztúria Hercegének Díját. Tudtam, hogy Susan súlyos beteg, de jól nézett ki, beszédes volt, szívesen hagyta magát fényképezni.

Este a vacsoránál szomszédos asztaloknál ültünk. Én mentem föl előbb a szobámba, s csak messziről intettem Susannak, hogy viszontlátásra! – nem tudtam, hogy ez volt utolsó közös pillanatunk.

Escorial. A San Lorenzo templom. Állok a bejáratnál, körbenézek a templomban. Üres, hatalmas, monumentális. Szürkés, hűvös félhomály uralja, a lemenő nap beszűrődő fénye mintha távoli csillagról érkezne. Hirtelen valahol

szemből, a templom mélyéből, feltűnik egy szerzetes apró, görnyedt alakja. Az öregember lassan csoszog, hallani, amint szandálja a kövezetet súrolja. Odajön hozzám – én vagyok az egyetlen élőlény ebben a kőrengetegben. Megáll előttem. Megkérdezi:

- Tudod-e, hány éves vagyok?
- Nem tudom – válaszolom.
- Kilencvenkettő.

És válaszra sem várva megy tovább valahova, általam ismeretlen helyre, s eltűnik a félhomályban.

Az emberek hajlamosak arra, hogy másokat megbélyegezzenek. Stigmatizálnak. A bélyegnek rövidnek, jelképesnek, kifejezőnek, ütősnek kell lennie. Legjobb, ha csupán egyetlen szó. Szarrágó. Szélsőbalos. Kurvapecér.

Az ilyen megbélyegzés általában tartósnak bizonyul, ha valakire egyszer ráragasztanak egy címkét, az meg is marad, a közvélemény nem szívesen változtat ítéletén.

2005. március 6.

Vasárnap van. Az ég ólomszürke, felhős. Az eddig enyhe tél most, a vége felé hirtelen fagygal, hóval búcsúzik.

Három hónapnyi betegeskedés, kimerültség, gyöngeség után úgy érzem, kezd visszatérni munkakedvem és – legfőképpen –, igaz, még csak alig-alig, parányi kis életerőm is.

március 9.

Az újságírásra leselkedő veszélyek:

- az a kielezett ösztön, amely az adott pillanatra, a közvetlenül, érzelmileg átélt aktualitásra koncentrál, az a figyelem, amely kizárólag a felé fordul, ami itt és most történik körülöttünk, ami pedig általában mulékony dolog, s holnapra el is tűnik;
- a lázas sietségre való hajlam, amely megakadályozza az elmélyüléshez nélkülözhetetlen távolságtartást;
- az a hajlam, hogy csakis a határidő nyomására, meghatározott időpontra vagyunk képesek írni. Az ilyen elme úgy működik, mint a fényképezőgép objektívje – csak adott pillanatban, rövid időre nyílik ki.

Három gondolat Mircea Eliade naplójából:

- A banális részletek és triviális megfigyelések tömege megneimesül pusztán az által, hogy valaki megörökíti, leírja azokat;
- A naplóíráshoz ugyanúgy tehetség kell, mint a regény- vagy versíráshoz. Példának hozható fel Julien Green, Gide és mások. Egy sor dolgot csakis naplóban lehet elmondani.
- A huszadik században nem a proletárforradalom volt a legjelentősebb esemény, hanem az Európán kívüli embernek, az ő lelki kozmoszának a felfedezése. Csak most kezdünk rádöbbenni ezeknek a kultúráknak a méltóságára, szellemi autonómiájára.

Georges Sorel úgy vélte, hogy a burzsoázia azért kötődik az állandó fejlődés eszméjéhez, mert ez lehetővé teszi számára, hogy tiszta lelkiismerettel élvezze a jólétet, azt hangoztatva, hogy a fejlődés eredményeként holnap mindenki jólétben fog élni.

A nyugati kultúra horizontja provinciális a többi kultúrával kapcsolatban. Pedig a Nyugat kultúrájának az lenne a feladata, hogy feltárja az emberi lét összes egyéb formáját.

Felfedezni a mindennapiságban rejtőzködő *sacrumot*.

A mitológia szükséglete az ember „*organikus szükséglete*”.

Mircea Eliade

Leopold Buczkowski:

„A történelmet felvillanásokban látjuk... *fa, bab, harisnya... nincs mód arra, hogy az egész látványt átfogjuk...*”

A. B. egyszer ezt mondta nekem:

– A mi hazafiságunk valahogy olyan verbális, retorikus, deklaratív, hiányzik belőle a tényyszerűség és a mélység.

„*Az isten nem olvas.*” (Cioran)

Ezért van az, hogy üzeneteink többségét élőszóban, hallgatva, gondolatban küldjük tovább.

Milyen hatalmas világokat veszítek azzal, hogy nem álmodom! Reggel mintha a nemlétből ébrednék, mintha az éjszakai órák nem is léteznének – képek, benyomások, emlékek nélkül múlnak el.

„*Az isten öregszik*” – írja valahol Cioran. Talán ebben kell keresnünk a növekvő szekularizáció okát? Az isten egyre kevesebbet segíthet rajtunk, mert már ő maga sem tud pontosan eligazodni ebben a zűrzavaros, őrült új világban, ahol már semmi sem olyan, mint amilyen a múltban volt.

Cioran egyik feljegyzésében azt ajánlja, térjünk vissza a sátánba vetett hithez, s megint minden világos és érthető lesz.

Divatba jött, hogy bizonyos jelzőkkel enyhítik, puhítják a veszélyes „forradalom” szó jelentését. Van már bársonyos forradalom (az egykori Csehszlovákia), tárgyalásos forradalom (Dél-afrikai Köztársaság), narancsos forradalom (Ukrajna), tulipános forradalom (Kirgizisztán) stb.

A sztoikusok legfőbb tézise, hogy létezik az egységes világegyetem. Az anyag aktív és passzív összetevőből áll. Erkölcsi parancsuk: függetleníteni kell magunkat a külső körülményektől. Az ember képes arra, hogy eszével legyőzze szenvedélyeit.

Emil Cioran: *Füzetek* – közel ezer oldalnyi sűrűn teleírt, szentenciózus szöveg. A leggyakrabban ismétlődő témák: kedvezőtlen családi körülmények, öngyilkossággal kapcsolatos kényszerképzet, lehangoltság, az élet abszurditása, peszsimizmus.

Kétféle tévedés létezik: az egyik munka közben keletkezik – ez érthető, jogos. A másik a haszontalan, meddő tévedés –, ez a henyé, zavaros, céltalan életmód következménye.

2005. április 1.

Ahogy gyarapodik éveink, betegségeink, szenvedéseink száma, kezdjük észrevenni a beteg, fogyatékos, fájdalomtól gyötört emberek korábban észre sem vett vagy látóköriükből kieső világát. Látjuk az életnek ezt a másik, boldogtalan, komor oldalát, amely gyakran láthatatlan, mert árnyékba húzódik, félreáll, megalázottan hallgat.

A társadalmi krízishelyzet egyik veszélye az, hogy a bizonytalanságban, félelemben élő emberek könnyen, gondolkodás nélkül hajlamosak hinni mindenkinek, készek támogatni mindenkit, aki ígér nekik valamit (általában mindent ígér, amit az emberek akarnak).

Az ilyen krízis nagyszerű alkalom minden demagóg, cinikus és fanatikus népboldogítónak, akik ráéreznek a pillanatra, s felajánlják szolgálataikat a zavarodott és rémült tömegnek. Vezéreknek kiáltják ki magukat, s a megtévesztetteket a maguk veszedelmes, őrült téveszméi felé vezetik.

2005. április 2-a estéje. Valamilyen, de nem tudom megmagyarázni, milyen belső sugallatra odamentem az asztalhoz, s az ott fekvő könyvhalmból kivettem Paul Celan *Válogatott műveit*. Aztán, változatlanul ösztönösen kinyitottam a könyvet a 25. oldalon, ahol a *Halálfüga* olvasható:

*Isszuk a reggelek szürke tejét napeste is isszuk
délben is isszuk hajnalban is isszuk és éjszaka isszuk
isszuk és isszuk*

(Ford.: Faludy György)

Olvastam a verset anélkül, hogy tudtam volna (mert csak egy óra múlva tudtam meg), hogy azokban a percekben halt meg II. János Pál.

Dharma – az indiai filozófiában erkölcsi világrend, sorsszerűség, valami, ami tartós, ami változatlan; a dolgok, a világ, az ember rendjét igazgató törvények gyűjteménye.

2005. május 10.

Andrzej Wajda meséli, hogy néhány nappal halála előtt meglátogatta otthonában Jan Nowak-Jeziorańskit, az ellenállási mozgalom egykori legendás alakját.

– Egy fotelban ült leeresztett fejjel, lefelé nézett, a padlóra. Így lehetne összefoglalni az ember életének történetét: gyerekkorunkban fölfelé nézünk – mert a gyerek így néz a szüleire, a felnőttekre. Aztán az érett, ereje teljében lévő ember egyenesen, maga elé néz. Végül az idős, távozni készülő ember leengedett fejjel a földet, a padlót bámulja. Fölfelé – előre – lefelé: ez az emberi élet története – mondja Wajda.

Ezra Pound – az utóbbi harminc évben nem írt, mert egyre ritkábban érték egyre gyöngébb belső impulzusok.

Kula – törzsek közötti kapcsolat, csere.

Vannak kultúrák, amelyekben a Másokat egyszerűen nem tekintik embereknek. Hogyan lehet akkor párbeszédet folytatni velük?

A harmadik világ emberei nemcsak azt érezték, hogy uralkodnak fölöttük, hanem azt is, hogy lebecsülik őket.

Malinowski: önmagunkat a Mások, a másmilyen emberek által értjük meg. Ám az ő világuk megértése, a velük való kapcsolat csak úgy lehetséges, ha alámerülünk abba a világba.

A legnagyobb gond itt az, hogy általában nem közvetlenül találkozunk a másmilyen emberrel, nem saját tapasztalataink alapján alkotunk róla véleményt, hanem másoktól származó sztereotípiák alapján.

Az aztékok azért háborúztak, hogy foglyokat szerezzenek, akiket aztán fölál-doztak isteneiknek. A háborút tehát sorskérdésnek, a megmaradás feltételének tekintették, mivel az élet forrása a nap volt, a nap viszont az emberi vérből merítette energiáját.

Az ember ijedős teremtmény. Legkönnyebb benne előhívni a veszélyérzetet. A félelem pszichózisa: ez tör ki leghamarabb a tömegben, mert a félelmet mindenki közvetlenül a bőre alatt érzi.

Csak a szilárd identitású ember tud félelmek, xenofób komplexusok nélkül megnyílni a Mások előtt. Az ilyen nyitottság ugyanis egészséges önértékelést, akaratot és bátorságot igényel. A másik, a másmilyen emberről olyan filozófusok írtak, mint Ebner, Buber vagy Levinas. Ferdynand Ebner (1882–1931) a párbeszéd-filozófia egyik megalkotója volt. Azt írta, hogy az ember beszélő lény, aki a szót Istentől kapta. Ez az Isten, állítja Ebner, minden beszélgetés rejtett partnere, ezért a beszélgetésben elhangzó szavak szakrális természetűek. Az emberi lét szerinte a párbeszédre épül, az ember ugyanis nem autonóm lény, ezért a magány mindig szenvedést okoz neki. Martin Buber (1878–1965) a maga párbeszéd-filozófiáját az 1923-ban publikált *Én és te* című terjedelmes esszéjében fejti ki. Buber azt állítja, hogy az ember a Másikkal való találkozásban realizálódik, s az ilyen

találkozás az isteni jelenlét élő megtapasztalása. A filozófus szerint létezik olyan általános tendencia, hogy a tárgyiasult világ állandóan növekszik a Mások világának kárára, vagyis a *sacrum* szférájának kárára.

Emmanuel Levinas (1906–2000) a Másokkal való találkozást alapvető tapasztalatnak és eseménynek nevezte. Az Én és Te ilyen találkozásakor továbbra is Mások maradunk, ugyanakkor tudomásul vesszük ezt a másságot, tiszteljük, sőt nagyra értékeljük a különbözőséget.

A Másik fogalmát kétféleképpen értelmezhetjük: mint mindenkit, aki nem én vagyok, de úgy is – és ez a másik értelmezés – mint egy másik faj, másik nem képviselőjét, másik vallás vagy ideológia hívét.

Malinowski *Naplójának* olvasása tudatosítja az emberben, hogy milyen nehéz dolog közeledni a Másikhoz, megismerni őt. Ugyanakkor ez az együttélés, az együtt létezés egyetlen útja.

(Szeptemberi számunkban folytatjuk)

Fordította: Szenyán Erzsébet